

Mr. sc. Fatima Bećarević

POLIFONIJA U ROMANU SATOVI U MAJČINOJ SOBI TANJE STUPAR TRIFUNOVIĆ

Sažetak

Preispitivanje uloga i pozicija unutar savremenog bosanskohercegovačkog društva česta je tema u djelima spisatelja/ica u kojima se na primjeru ženskih likova reprezentiraju modeli na osnovu kojih dolazi do konstrukcije narativnih identiteta. Roman „Satovi u majčinoj sobi“ Tanje Stupar Trifunović polifoničnim naracijama u kojima se prepliću glasovi majke - spisateljice, kćerke, unuke, Ane kao utjelovljenja svih žena, te vješto inkorporiranih ženskih likova iz svjetske književnosti koji u narativnom diskursu dobijaju priliku da progovore sa vlastitih pozicija, otvara višestruke mogućnosti tumačenja i analize u kojoj se otkrivaju kulturološki modeli koje reprezentiraju žene u bosanskohercegovačkom književnom i kulturnom prostoru. Mnogostrukosti razlikovnih obilježja koje odlikuju vertikalne linije narativnih identiteta pojedinaca u romanu „Satovi u majčinoj sobi“ razotkrivaju mrežu osjećaja u kojima se prepliću krivnja, ljubav, nostalgija, nerazumijevanje i čežnja kao ključni osjećaji koji utječu na izgradnju identiteta ženskih likova. Ispisivanje fiktivne priče koja se graniči sa stvarnošću i postaje općeprepoznatljiva poziva na preispitivanje pozicije žene u patrijarhalnom društvu, ali i njenog odnosa prema unutrašnjem, intimnom svijetu u kome se često preklapaju stvarnost i fikcija, san i java. Stoga je cilj ovog rada, primjenom savremenih teorijskih saznanja iz oblasti kulture, roda i identiteta, ispitati kulturološki i društveni diskurzivni poredak u okviru kojeg egzistiraju ženski likovi reprezentirani u romanu, a interpretacijom i analizom pokazati strategije upisivanja patrijarhalnih diskurza u ženska tijela izložena različitim mizogenim i isključujućim praksama.

Ključne riječi: žensko pismo, tijelo, majka, rod, polifonija

*„Svijet je žensko maslo. Nose ga u truhu.
I nikad ne znaš kad će da ga porode.
Kucka u njima kao satovi u majčinoj sobi.
Klizi im niz noge.
Život je nadahnuće trajno darovano ženi.“*

Tanja Stupar Trifunović

Ukoliko bi pokušali povući liniju kojom bi se povezali romani bosanskohercegovačkih spisateljica, od „Larve“ Bisere Alikadić iz 1974. godine, pa sve do romana koji su ugledali svjetlo dana u prvim mjesecima 2018. godine uočili bi da *prolazak* kroz vrijeme označava ujedno i *prelazak* iz jedne književnoumjetničke faze u drugu. O reprezentativnim romanima bosanskohercegovačkih spisateljica koji su obilježili kraj i početak stoljeća već se pisalo i nekako se stvara dojam da se većina književnih kritičara/ki bavila istim autoricama, dok se prostor za volarizaciju novih bosanskohercegovačkih romana otvarao, ali mu se pristupalo stidljivo i uglavnom u formi prikaza. Od sedamdesetih godina pa do danas žensko pismo

ukazuje na posebnu vrstu diskursa kojim se naglašava „drugost“ u odnosu na dominirajuće diskurse u književnosti i otkriva drugačija, ženska historija koja postoji paralelno sa muškom, ali se o njoj puno manje zna i govori. Stoga je i žensko pismo Tanje Stupar Trifunović oslobađajuće, isprepreletano različitim glasovima čija polifonija u isto vrijeme djeluje zbunjujuće i otkrivajuće, suprotstavljeno pravilima često zastupljenog realističnog pripovijedanja i linearnog slijeda događaja.

U 2016. godini, kad je roman „Satovi u majčinoj sobi“ Tanje Stupar Trifunović nagrađen Evropskom nagradom za književnost, knjiga priča Lejle Kalamujić „Zovite me Esteban“ nagrađena je godišnjom nagradom Istarske županije, na osnovu čega je jasno da su bosanskohercegovačke spisateljice postale vidljivije izvan nacionalnih okvira te da je njihov rad vrednovan i u okvirima drugih književnosti. Zajednička nit nagrađenom romanu i pričama je odnos majka-kćerka koji se u navedenim djelima demistificira i reprezentira iz vizure žene koja istovremeno zauzima pozicije majke-kćerke-bake, ali i spisateljice koja nastoji razumjeti ženu i pisati o njenom životu.

Polifonično pripovijedanje u kome se javljaju različiti ženski glasovi kao reprezentivi vremenskih dimenzija u kojima žive tri generacije žena, majka-kćerka-unuka, stvara jedinstvenu mrežu iskustava/priča/poimanja kojima je cilj reprezentirati priču suživota satkanu od želja, očekivanja i tajni. Navedeno višeglasje unutar samog romana prati ispisivanje priče o ženi, Ani kao utjelovljenju svih žena, dok se inkorporiranjem intertekstualnih fragmenta o istaknutim ženskim likovima u književnosti uspostavlja veza sa prešućenim i podrazumijevajućim ženskim iskustvima i odnosima. Osim toga, jedno od posljednjih poglavlja sadrži odlomke iz pisama Hannah Arendt u kojima se propituju višestruke drugosti njemačke filozofkinje koja progovara o drugosti žene, Jevrejke, Njemice, intelektualke i ljubavnice. Stoga je cilj ovog rada analizom i interpretacijom osvjetliti prešućene i potisnute glasove žena, subjekata koji dosljednim, repetitivnim ponavljanjem obrazaca ponašanja sa pozicije drugog čuvaju etičke vrijednosti i kontinuitet u postojanju zajednice, porodice i ženskog doživljaja svijeta.

Poetično pripovijedanje u kome se prepliću glasovi ženski glasovi ogoljava različite perspektive u kojima se otkriva složenost podrazumijevajućeg razumijevanja na jednoj od najčešćih i naizgled najprepoznatljivih korelacija, majka-kćerka-unuka. Sedimentacija iskustava, navika i različitih utjecaja dovodi do izgradnje narativnih identiteta žena kod kojih u različitim životnim fazama dominiraju vertikalne ili horizontalne odrednice identiteta. Premda Maluf (2016.) smatra da vertikalne odrednice imaju više uticaja na identifikaciju pojedinca, spoznajna iskustva koja se ispoljavaju u vidu različitih ženskih glasova unutar romana „Satovi u majčinoj sobi“ dovode do zaključka da procesi identifikacije u odnosu na drugoga, a time i razumijevanja za drugo, prate procese sazrijevanja ličnosti. Po Derdijanskom konceptu „promišljanja na granici“ to omogućava razumijevanje identiteta kao diskurzivne konstrukcije unutar određenog sistema reprezentacija pri čemu je iznimno važno „kako smo reprezentirani i kako to može djelovati na reprezentaciju nas samih“ (Hall, 2005:4) Reprezentacija života žene/majke u jugoslavenskom periodu ukazuje na modele kojima se propagirala poželjna reprezentacija žene, ali i naličje poželjnog modela čime se nastoji ukazati na nužnost otkrivanja prešućenih života žena koje su pristale ne uloge domaćica, majki i sluga vlastitim partnerima.

„Nikoga nije briga ko su te žene, bitni su bili sinovi i vojske koje su služili, jednako ginući u svakoj i ostavljajući ih da, umotane u crno, venu po najtužnijim selima na

svijetu, gledajući s gorčinom na svoje kćeri i mržeći ih dvostruko, što su im još samo one ostale i što će doživjeti istu sudbinu.“(Stupar Trifunović, str.65)

Premda su u prvim godinama nakon formiranja Jugoslavije žene zauzimale značajnu ulogu u javnom životu i obavljale različite poslove, patrijarhalna svijest i nemogućnost udaljavanja od tradicionalnog uređenja društva vratila je žene ulogama majki, domaćica i njegovateljica čija se egzistencija primarno odvijala unutar „potisnute sfere domesticiteta“ (Lukić:61) ograničene malim mogućnostima i još manjim pravima. Judith Butler navodi da su žene umjesto čvrstih označitelja koji zahtijevaju pristanak onih koje „navodno“ označavaju i predstavljaju, „postale nezgodan izraz, mjesto osporavanja i tjeskobe.“ (Butler, 2000:19) Juridički sustavi moći, kako ističe Foucault, proizvode subjekte koje zatim predstavljaju, što znači da se putem ograničenja, zabrane, regulative i prividne zaštite reguliraju i oblikuju modeli na osnovu kojih će biti formirani određeni subjekti. Tradicionalno ograničavanje žena na prostor domesticiteta i intimni prostor egzistencije ograničenog javnog djelovanja doveo je do repetativnosti koja postaje jedna od osnovnih pretpostavki prilikom formiranja očekivanja u odnosu na nove generacije žena.

Feminističke teoretičarke upozoravaju da je svaki nacionalni projekt uvijek rodni projekt koji obilježava institucionalne i sve druge oblike organizacije društvenog života žena i muškaraca. Nira Juval Davis (2009) tvrdi da žene reproduciraju naciju biološki (rađanjem novih generacija), simbolički (porodični model nacionalne zajednice sa očinskom i majčinskom figurom i patrijarhalnom organizacijom) i kulturno (prenoseći kulturne vrijednosti i norme zajednice uz pomoć odgojnih obrazaca). „Poslijeratna kultura bila je prožeta kultom majčinstva“ (Vidimir Horvat, 2017:46) te je u skladu s tim u javnom diskursu bila važna vizualna reprezentacija žene-majke zahvaljujući kojoj se izgrađivala stabilna i jaka nacija. Ukoliko zagrebemo ispod površine romana uvidjet ćemo da reprezentacija žene-majke koja je bila sveprisutna u jugoslavenskom periodu predstavlja suprotnost u odnosu na individualne osjećaje žena zapostavljene u ime uloga majki koje postaju njihovi primarni identiteti i odrednice „... jer majke od djece kriju spostveni život, zato što svaki život boli. Majke, ti ljudi klovnovi. Uvijek isto. Žongliraju između sna i jave. Nabolji svjetski iluzionisti, čije nastupe gledate svakodnevno - majke. Olako izbrišu pola sebe – ženu. Ostane samo majka.“ (Stupar Trifunović:28) Reprezentacija majčinog subjektiviteta kao nestabilnog, lelujaćeg i fluidnog graniči se sa zazorom u odnosu na drugo koje je nepoželjno, obilježeno ludošću, nesmotrenošću kojom bi se mogla probuditi žena kao individua – intelektualno i misaono biće koje ravnopravno objedinjuje etiku postojanja, brige i individualnosti. „*Mama, stvarno ti nije dobro. Praviš muzej od kuće. Muzej porodičnog ludila, prašine i paukova. Ne uvlači se u to, molim te. Ideš sa mnom, povest ću se da kuvaš, ja ću morati učiti. Izvlači se iz ovog sela, postaješ ista baba. Znaš kako si bila ljuta na nju kad je pobjegla na selo.*“ (Stupar Trifunović:66) Vraćanje na selo za majku predstavlja uspostavljanje veze sa prošlošću, slaganje linije kontinuiteta u postojanju žena koje „postoje još jednu generaciju prije moje babe, odnosno tvoje prababe, dalje ne postoji ništa.“ (Stupar Trifunović:64) i ovladavanje narativnim postupkom koji ne samo da uvodi žene u tradicionalno muški prostor pisanja nego im omogućava uspostavu približne vremenske odrednice od koje je moguće uspostaviti žensku *genealogiju* vremena.

Razumijevanje za majku prati proces sazrijevanja, starenja u kome se nazire samo/prepoznavanje u odnosu na drugoga, „Ogledala su sve punija njenih odraza. Starimo obje.“ (Stupar Trifunović:17) čime se potvrđuje lična percepcija zasnovana na Lakanovom

tumačenju „mi smo uvijek odraz Drugog.“ (Butler:24) Konstatcija Stuarda Halla (2001:219) da se identiteti konstruiraju u odnosu na razlike potvrđuje se prilikom ispisivanja priče o majci, ženi koja vlastitim subjektivitetom predstavlja jednu vrstu drugosti u odnosu na pripovjedačicu, a višestruke drugosti razlikuju je od ostalih članova u društvu, prije svega od očeva, sinova i braće koji u cilju očuvanja tradicionalnih vrijednosti insistiraju na kontinuiranom očuvanju ženske inferiornosti. Rodna determiniranost određuje položaj i život žene, a „nevolja s rodom“ (Butler:10) dovodi do stvaranja traumatske pozicije koja treba da se promijeni i popravi. Vapaj za promjenom sadržan je u konstataciji da majke sa gorčinom gledaju svoje kćeri „mrzeći ih dvostruko, što su im još samo one ostale i što će doživjeti istu sudbinu.“ (Stupar Trifunović:65) čime se naglašava rodna determiniranost kao nesreća sa kojom se nose žene i višegodišnja ukorijenjenost patrijarhanog odnosa prema ženi.

Selma Sevenhuijsen (2012:44) smatra da „ukoliko želimo svet da vidimo iz perspektive drugih, treba da smo sposobni da istovremeno budemo u sopstvenom položaju, ali i da se iz ovog položaja izmestimo“ pri čemu se naglašava potreba za „familiariziranjem sa stranim“ i „otuđivanjem od familiariziranog“ što omogućava nove perspektive tumačenja i razumijevanja sebe i drugih. Upoznavanje majčinog života sa distance koja pruža objektivniju poziciju za posmatranje doprinosi izgradnji predstave o tome ko smo i odakle dolazimo, a istovremeno stvara osjećaj *nade* koji se suprostavlja stvarnosti i predvidljivosti života po zadanim pravilima. U povijesnom trenutku kad se čini da je sve već napisano spisateljica-majka nastoji ispisati univerzalnu priču o ženi, o Ani, koja poput bezbroj drugih žena biva osuđena na prostor domesticiteta, kuće, brige za porodicu, i kao takva osuđena na zaborav i marginu. Anin identitet zasniva se u odnosu na drugo, a njena pozicije inferiorne, biološki slabije i podređene drugome konstantno naglašava važnost maskule za njenu identifikaciju, ali i kulture u kojoj se takav sistem uspostave vrijednosti smatra poželjnim. Poslije velikih i odlučujućih borbi koje su obilježile historiju i koje se pripisuju muškarcima, kao jedina konstanta i stabilnost ostaju žene u domovima, ograničene okovima očekivanja i zajednice.

„Ako se malo bolje zagledaš iz svake žene viri Ana, koja mašta da pobjegne od muža. Kojoj poklopci ispadju iz ruku i ručak zagorijeva jer previše želje i sna miješa svojim rukama. Ane u četama hodaju gradom. Neke se kriju bolje, neke gore. Ane prodaju papriku na pijaci i sjede za pultom u banci. Ane ljube djecu i muževe, potom zatvore oči i lutaju u kosmos. Ane su astronauti, piloti i blijede žene što jedu supu za stolom. Ane su toliko prisutne da se niko ne usuđuje da to prizna. Jer bi bilo strašno. Morali bi se zapitati šta je natjerlo te žene da postanu Ane. Ko su one ustvari. Te, tu kraj nas. Koje su nas rodile. Koje držimo u sobama, tu, kraj sebe. Ko su te Ane koje gledamo svaki dan.“ (Stupar Trifunović:142)

Ukoliko se pozovemo na Lakanovo tumačenje „zrcalne faze“ uvidjet ćemo da se prvo identificiranje sa svijetom odvija kroz pretpostavljenu sliku koju žene imaju o sebi, te da je ta slika projekcija onoga što se percipira u ogledalu. Vodeći se time, sve žene reprezentirane kroz lik Ane zapravo su projekcije drugih žena, onih koje reprezentiraju privid poželjnih i sretnih života unutar patrijarhalnog društva. Međutim, kao što je Lakanovska slika u ogledalu labilna, tako su i uloge koje žene dobrovoljno ili pod uticajem prihvataju kao primarne u svojim životima podložne različitim značenjima. Različiti procesi identifikacije, koji podrazumijevaju isključenja/uključenja različitih odrednica narativnih identiteta sudjeluju u procesima identifikacije u odnosu na drugoga i u skladu s tim doprinose ispoljavanju feminilnih odrednica

identiteta. Sveprisutnost Ana u različitim ulogama reprezentira omasovljenost inferiornih žena, žena obilježenih drugošću, bolestima, svakodnevnim poslovima, etikom brige za druge i inferiornošću dihotomijski (Grosz,2005:22) uspostavljenog sistema vrijednosti unutar patrijarhalnog društva.

U filozofiji se godinama na znanje žene gledalo kao na suvišan i nepotreban ukras koji poredi sa satom koji je instrument za mjerenje vremena, a istovremeno i ukras, komad nakita. „A ako je zaustavljen ili pokavaren, skrenuo s glavnog puta, to je zato što su žene izvan vremena shvaćenog kao prvi uvjet spoznaje: bića izvan povijesti, podčinjena vremenu života koji je najvažniji dio njihove egzistencije, mladosti i starosti, majčinstva i dugovječnosti.“ (Fraisie:82)

„U njenoj sobi su četiri sata. Majka je bila opsjednuta satovima iako godinama nije nigdje žurila. Pokušavam da proniknem u tajne te njene opsjednutosti. Berala je one najzvučnije, čije kazaljke se jasno čuju dok se pomjeraju. Satove čija zvonjava bi mrtve razbudila iako je ona i u starosti sasvim dobro čula.“(Stupar Trifunović:122)

Satovi u sobi pripovjedačicine majke razlikuju se od ručnih satova i ne predstavljaju samo ukras u unutrašnjem, zatvorenom prostoru, nego i stalni podsjetnik da vrijeme i život prolaze mimo njih, a one poput lijepih izložbenih suvenira ostaju izvan povijesti. Simbolika satova mogla bi se povezati sa ženskim glasovima koji na jednak način, u ritmu otkucaja stvaraju dinamiku unutar romana, sačinjenu od individualnih glasova i ličnih iskustava. „Ponekad, naši satovi se susretnu i preklope kao i kazaljke. I predamnom se otvori nekad dalek i nedostižan svijet moje majke. Nešto izgubiš, nešto pronađeš. Majčini satovi, majčini satovi kao gusta paukova mreža prepliću se sa mojima.“ (Stupar Trifunović:124) Povežemo li ih sa vremenskim perspektivama unutar romana uvidjet ćemo da je u svakom trenutku majka sat koji otkucava majčinstvo i sadašnjost, kćerka sat koji gleda u budućnost, baka sat u kome se ogleda prošlost i Ana – simbol univerzalne ženske dugovječnosti i sadašnjeg trenutka raspršenog svuda oko nas. Uspostava narativnog diskursa o Ani otvara mogućnost promjene individualne i kolektivne povijesti žena, a prešućena i sakrivena drugost, bolest, isključenost ukazuju na doživljaj ženskog tijela kao „prostora reprezentacije politike moći.“ (Papić, 2001:40)

„Što će biti ako povjerujem sopstvenim riječima i odem da ih tražim, rekla je Ana“ (Stupar Trifunović:144) u poglavlju koje sadrži niz ženskih perspektiva u kojima se objašnjavaju postupci i osjećaji najpoznatijih ženskih likova u književnosti. To intimno progovaranje u kome se naglašava činjenica „Niko me ništa nije pitao“ (Stupar Trifunović:144) poziva na propitivanje perspektive iz koje se govorilo o ženskim likovima u književnosti razotkrivajući pisce kao dominirajuće kreatore imaginarnih svjetova žene Banović Strahinje, Ane Karenjine, Madam Bovari, Marije Magdalene itd. Potreba da se ponovo, još jednom preispita perspektiva drugoga neizostavno govori o odnosu žene u odnosu na drugost naglašavajući njeno stajalište sa kojeg se vapi za razumijevanjem i stajalište drugoga čije su individualne borbe procesi kojima se teži za uspostavom velikih, važnih i značajnih promjena za društvo.

Dio knjige u kome su sadržani odlomci iz sad već čuvenih pisama Hannah Arendt i Martina Haideggera, filozofa koji su veći dio života proveli udaljeni, a čija je ljubav obilježila stoljeće, sadrži i zapise u kojima Hannah govori o svojoj ljubavi prema Martinu, o intelektualnoj i intimnoj vezi koja ostaje spona među njima čak i onda kad prestanu razgovarati. Politička i društvena pozicija Hannah Arendt, žene i Jevrejke u vremenu kad nastaju pisma (1925 – 1975) predstavlja primarne označitelje njene ličnosti, dok se filozofska aktivnost i propitivanje ljubavi u jednom od njenih djela „Pojam ljubavi kod Avgustina“ stavljaju u drugi plan.

„Možda je polusvjesno negdje u Tebi (u tvojoj glavi koja još lebdi po kosmosu dok zamišljaš kako stavljaš ruke na moje grudi koje Te još uvijek uzbuđuju više od Njemačke) pokrenuta ta mantra koja priča o Tvojoj odgovornosti za Njemačku koja će se promijeniti (kada odu oni, i ja sa njima, jesam li ja oni za Tebe) i kao da ona govori glasom Tvoje majke (koji nadjačava moj, ja sam uvijek druga) i Ti treba da učiniš nešto za našu Njemačku nešto veliko (zbog toga sam Te i voljela, činio si uvijek velike stvari.“ (Stupar Trifunović:152)

Žensko tijelo kao prostor na kome se reprezentiraju različite politike moći u navedenom odlomku prikazano je kao *objekat* čija inferiornost, slabost i podređenost ni u jednom trenutku ne dobijaju priliku da ga pokažu kao ravnopravnog u odnosu na političke, rodne i tradicijske sisteme moći. Kao i drugi likovi u romanu Tanje Stupar Trifunović, Ardent zastupa stajalište žene koja je različitim strategijama moći osuđena na bijeg iz centra sa koga se kroji historija na periferiju. U drugim slučajevima, rodna i politička segregacija značila bi potpuno izopćenje (a zbog jevrejske pripadnosti vjerovatno i smrt), međutim, u slučaju Hannah Ardent isključivanje, marginalizacija i protjerivanje značili su inspiraciju, javni i društveni angažman o kojem se u knjizi ne govori. Zanimljiva je konstatacija „Htio si ponekad da budem 'više žena', jesam li to mogla?“ (Stupar Trifunović:153) u kojoj se ogleda stereotipizirano gledanje na ženu unutar njemačkog društva. Indikativna je činjenica da znanstvenica poput Arendt uspostavlja takvu konstataciju kojom se od nje kao individue traži odustajanje od vlastitog sopstva i identificiranje sa stereotipnim poimanjem uloge žene u društvu.

Polifonično preplitanje više ženskih glasova, oslobođeno forme i pravila po kojima bi se glasovi mogli javljati u narativnom diskursu, reprezentirano je u vidu izuzetno poetičnog pričanja u kome se poezija i proza dodiruju, i u kome se preciznim povezivanjem detalja, uspomena i osjećaja tkao vez filigranski ispletene priče o individualnim i ličnim doživljajima ženskog svijeta. Kao što navodi Magdalena Blažević (2016.) roman „Satovi u majčinoj sobi“ otvara „vrata prema paralelnim svjetovima od kojih se sastoji svako ljudsko biće, ali ih nije u mogućnosti definisati“ nego ih nosi u sebi kao terete naslijeđa, navika i kultura, i u zakašnjelim znacima pronalazi objašnjenja za lične i univerzalne brige i dileme. Navedena tumačenja i interpretacije odškrinule su vrata iz kojih kucaju satovi Tanje Stupar Trifunović, stoga je ovaj rad bio prilika da se ukaže na vrijednost i mnogostrukost značenja „gusto tkane proze“ (Blažević) koja predstavlja pokušaj uspostave i razumijevanja genealogije ženskog postojanja unutar patrijarhalne kulture.

Literatura

1. Butler, Judith. (2000.) *Nevolje s rodnom: feminizam i subverzija identiteta*, Zagreb: Ženska infoteka.
2. Bećirbašić, Belma. (2011.) *Tijelo, ženskost i moć*, Upisivanje patrijarhalnog diskursa u tijelo, Synopsis, Zagreb – Sarajevo
3. Blažević, Magdalena. (2016.) „Satovi u majčinoj sobi i potraga za izgubljenim vremenom“ u *Strane.ba* – portal za književnost i kulturu. <http://strane.ba/magdalena-blazevic-satovi-u-majcinoj-sobi-i-potruga-za-izgubljenim-vremenom/>
4. Fraisse, Genevieve. (2006.) „Spolna razlika – Jedna smiješna ideja“ u *Žene i filozofija*, Zagreb: Centar za ženske studije.

5. Grosz, E. (2005.) „Preoblikovanje tela“ *U Promenjiva tela: ka telesnom feminizmu*. Beograd: Centar za ženske studije i istraživanje roda.
6. Hall, Stuart. (2001. decembar) „Kome treba identitet“ u *Fabrika knjiga*, Reč no 64/10 <http://fabrikaknjiga.co.rs/rec/64/215.pdf>
7. Hall, Stuart. (2005) „Who needs 'identity'?“ U: Hall, Stuart and Paul Du Gay (eds). *Questions of Cultural Identity*. London: SAGE Publications
8. Lukić Jasmina, (2002.) „Žensko pismo i žensko pisanje u devedesetim godinama“ u *Sarajevske sveske* 02, <http://sveske.ba/en/content/zensko-pisanje-i-zensko-pismo-u-devedesetim-godinama> (dostupno 15.1.2017)
9. Malauf, Amin. (2016.) *Ubilački identiteti*, Laguna, Beograd
10. Papić, Žrana. (2001.) “Evropanakon 1989... politikatijela u Srbiji”, u *Trećabroj* 1-2
11. Sevenhujisen, Selma. (2012.) „Vrednosti koje održavaju život: etika brige. O ranjivosti i zaštiti“ u *Feministička etika brige*, Beograd: Centar za žensko i mirovno obrazovanje
12. Stupar Trifunović, Tanja. (2016.) *Satovi u majčinoj sobi*, Sarajevo: Šahinpašić
13. Vidimir Horvat, Ksenija. (2017.) *Imaginarna majka*. Zagreb: Web2Tisak

**POLYPHONY IN THE NOVEL *WATCHES IN MOTHER'S ROOM*
BY WRITER TANJA STUPAR TRIFUNOVIĆ**

Abstarct

The revision of roles and positions in contemporary Bosnian society is a topic that is often written in the works of writers who, on the example of female characters, represent models based on which narrative identities arise. The novel "Watches in Mother's Room" written by Tanja Stupar Trifunović is a polyphonic narration in which is the voices of the mother - writers, daughters, grandchildren, Ana as the embodiment of all women and skillfully embedded women's characters from world literature are interwoven with narrative discourse to speak from their own position, opens up multiple possibilities of interpretation and analysis in which it reveals cultural models representing women in Bosnian literary and cultural space. The multiplicity of distinctive features that characterize the vertical lines of narrative identities of individuals in the novel "Watches in Mother's Room" reveals a network of emotions that overwhelm guilt, love, nostalgia, mistrust and desire as key feelings that affect the building of female figure identities. Writing a fictitious story that borders on reality and becomes a generally recognizable call to re-examine the position of women in the patriarchal society, as well as its relationship to the inner, intimate world that is often overlapped by reality and fiction, dream and reality. That is why the aim of this paper is to examine the cultural and social discursive order within which existed female characters represented in the novel, and by interpreting and analyzing the strategy of entering patriarchal discourse into women's bodies exposed to various misgenic and exclusionary practices.

Key words: female letter, body, mother, gender, polyphony